

G.A.Cəfərova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
gulnar.2.ceferova@gmail.com

OXU TƏLİMİNİN ƏHƏMİYYƏTİ, MƏQSƏD VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Xülasə

İbtidai siniflərdə “Ana dili” anlayışı özündə “Oxu” və “Azərbaycan dili” fənlərini birləşdirərək, oxu, yazı, nitq inkişafı və qrammatika bölmələrindən ibarətdir. Bu bölmələr tədris prosesində bir-biri ilə sıx şəkildə bağlıdır.

Oxu təlimi ibtidai siniflərdə ədəbiyyat kursunu bəsit halda öyrədir. İbtidai siniflərdə ana dili şagirdlərə bilik, bacarıq və vərdişlərin yollarını açır, onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına, hərtərəfli inkişafına zəmin yaradır. Həmçinin burada tərbiyəvi işlərin aparılması da nəzərdə tutulur.

Oxu təlimi şagirdlərin nitqini, özünüifadə bacarıqlarını (şifahi və yazılı şəkildə) inkişaf etdirir, söz ehtiyatını artırır. Oxu təlimi həm də anlayaraq, düzgün, sürətli və ifadəli oxu vərdişləri qazandırır, məzmunu nəql etmə, təhlil etmə, ona öz münasibətini bildirmə, mətndə verilənləri həyatla əlaqələndirmə və s. kimi bacarıqları formalaşdırır.

ЗНАЧЕНИЕ, ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ОБУЧЕНИЯ ЧТЕНИЮ

Резюме

В начальных классах понятие «Родной язык» объединяет предметы «Чтение» и «Азербайджанский язык» и состоит из разделов чтения, письма, развития речи и грамматики. Эти разделы тесно связаны друг с другом в образовательном процессе.

Обучение чтению просто преподает курс литературы в начальных классах. В начальных классах родной язык открывает путь для приобретения учащимися знаний, умений и навыков, создает основу для их формирования и всестороннего развития как личности. Здесь также предусмотрено проведение просветительской деятельности.

Обучение чтению развивает речь учащихся, навыки самовыражения (устное и письменное), увеличивает словарный запас. Обучение чтению также обеспечивает понимание, правильное, быстрое и выразительное чтение, передачу содержания, его анализ, выражение своего отношения к нему, соединение данного в тексте с жизнью и т. д. формирует такие навыки.

THE IMPORTANCE, GOALS AND TASKS OF READING EDUCATION

Summary

In primary classes, the concept of “Mother language” combines the subjects of “Reading” and “Azerbaijani language” and consists of sections of reading, writing, speech development and grammar. These sections are closely related to each other in the educational process.

Reading instruction simply teaches a literature course in elementary grades. In primary classes, the mother tongue opens the way for students to acquire knowledge, skills and habits, and creates a basis for their formation and comprehensive development as a personality. It is also envisaged to carry out educational activities here.

Reading training develops students' speech, self-expression skills (oral and written), increases vocabulary. Reading training also provides understanding, correct, fast and expressive reading habits, conveying content, analyzing it, expressing one's attitude to it, connecting what is given in the text with life, etc. forms such skills.

Açar sözlər: *oxu təlimi, oxunun növləri, şifahi nitq, Azərbaycan dili, nitq mədəniyyəti*

Ключевые слова: *обучение чтению, виды чтения, устная речь, азербайджанский язык, культура речи*

Key words: *reading training, types of reading, oral speech, Azerbaijani language, speech culture*

Ana dili tədrisinin, ümumiyyətlə təhsilin ən əsas və vacib funksiyalarından biri oxu təlimidir. Oxu təlimi şagirdlərin nitqini şifahi və yazılı şəkildə özünüifadə bacarıqlarını inkişaf etdirir, həmçinin söz ehtiyatını artırır. Şagird oxu təlimi zamanı mətni anlayır, düzgün, sürətli, ifadəli oxuyur. O, mətnin məzmununu nəql və təhlil edir, mətnə öz münasibətini bildirir, orada verilənləri həyatla əlaqələndirir və s. Oxu təliminin başlıca əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o, geniş məfhum olmaqla şagirdlərin oxu texnikasına yiyələnmələrini, onlara oxu vərdişlərinin aşılmasını, bu texnika və vərdişlərin köməyi ilə uşaqların dərslük və əlavə mənbələrdən ətraf aləm haqqında biliklər əldə etmələrini və müstəqil müəllimə mədəniyyətinə yiyələnmələrini əhatə edir. Yeni proqram və dərslüklər məktəblilərdə oxu vərdişlərinin yaranması, oxu dərslərinin səviyyəsinin yüksəlməsi üçün real şərait yaradır. Hazırda ibtidai siniflərdə geniş sürətdə tətbiq edilən izahlı qiraətin məqsədi şagirdlərə yaxşı oxumaq vərdişləri aşılamaq, ana dilinə, xalqına məhəbbət hissi aşılamaq – təbiət, həyat haqqında düzgün bilik verməkdir.

Oxu təlimi ibtidai siniflərdə ədəbiyyat kursunu sadə şəkildə tədris edir. O, şagirdlərin oxu vərdişinə, bacarığına, həmçinin, nitq inkişafına şərait yaradır. İbtidai siniflərdə mətnin şüurlu, ifadəli, düzgün, izahlı oxusu kimi

tələblər qarşıya qoyulur. Belə oxu bacarıqlarının tələbi şagirdləri ucadan, aydın və ahəngdar oxumağa sövq edir, habelə, şifahi nitqin zənginləşməsinə zəmin yaradır. Oxu təliminin normal gedişi ibtidai təlimin müvəffəqiyyətini təmin edir. Oxu dərslərində şagirdlər təbiət, coğrafiya, astronomiya, fizika, kimya haqqında, vətənimizin tarixi, ölkəmizdə baş verən mühüm hadisələr və s. haqqında ilkin biliklərə yiyələnirlər.

Oxu təlimini ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili tədrisinin mühüm vəzifələrindən biri kimi hesab etmək olar. V.A.Flerov oxu təliminin əsas prinsiplərini formalaşdıraraq demişdir ki, bizim vəzifəmiz uşaqlara oxuyaraq düşünməyi, oxuyaraq hiss etməyi və oxuyaraq yaşamağı öyrətməkdir. Oxu və ya qiraət şagirdlərə digər insanların nitqini anlamaqda köməklik göstərir və bu yolla da onların nitqini inkişaf etdirir.

Tədqiqatçı alim B.İbadova oxu təliminin hissi və məntiqi təfəkkürlə bağlı məsələlərindən söhbət açaraq yazır ki, oxu bacarığı insanın idrak fəaliyyətinin inkişaf səviyyəsinin göstəricilərindənəndir və məhz oxu vasitəsilə insan həyatı daha yaxşı dərk edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, oxu təliminin əhəmiyyətini Ana dili fənn kurikulumunda oxu ilə bağlı məzmun standartlarını nəzərdən keçirməklə dərk etmək olar. Məsələn, “Oxu” məzmun xətti üzrə “2.1. Qarşılaşdığı yeni sözlərin mənasını başa düşdüyünü nümayiş etdirir.” və “2.2. Oxu texnikası və ilkin oxu bacarıqlarına yiyələndiyini nümayiş etdirir.”

Birinci əsas standartla görə, I sinifdə şagird mətndə rast gəldiyi yeni əşya və hadisələri adlandırır, öyrəndiyi yaxınmənalı sözləri cümlədə işlədir, mətndən sadə bədii ifadələri seçir və oradakı müəyyən olunmuş sözləri yaxınmənalı sözlərin köməyi ilə izah edir. İkinci standartla əsasən isə şagird kiçikhəcmlı mətnləri düzgün tələffüz etməklə oxuyur, müxtəlif bədii mətnləri (nəzm, nəsr) fərqləndirir, mətnin şəkilli planını tutur, mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir və sadə formada ifadə edir, mətnin məzmununu nəql edir.

Oxu prosesində başlıca məqsəd şagirdlərdə ətraf aləmlə bağlı düzgün və obrazlı fikirlər əsasında təsəvvürlərin formalaşdırılmasıdır. Ümumiyyətlə, oxu dərslərində uğurlu nəticələrin alınması oxu təliminin tərbiyəedici funksiyasının gücləndirilməsindən asılıdır. Oxu təlimi uşaqlarda vətənpərvərlik, vətənə sədaqət hissləri aşılayır, onlarda düzlük, doğruluq, ədalətlik, fədakarlıq, mərdlik, xeyirxahlıq kimi sosial-əxlaqi keyfiyyətlər tərbiyə edir, onların dünyagörüşünün formalaşması üçün ilkin bünövrə qoyur.

Onu da qeyd edim ki, mətni oxumaq və onun məzmunu üzrə müzakirə aparmaq, sualları cavablandırmaq, mətnin məzmunu ilə bağlı illüstrativ şəkillər çəkmək, mətni nəql etmək və s. işlərlə yanaşı sözlərin və ifadələrin təhlilinə və obrazlı nitqə yiyələnmək kimi işlər də oxu təliminin məqsədlərindən hesab olunur.

Şagirdlərin təlim nəticələrində uğur əldə etmək üçün mətnin oxusunu düzgün təşkil edərək, müvafiq strategiya, üsul və metodlardan istifadə etmək vacibdir. Ümumiyyətlə, oxunun düzgün təşkili dedikdə strategiyalı oxu nəzərdə tutulur.

Strategiyalı oxu dedikdə şagirdlərin mətni düşünərək və dərk edərək oxuması başa düşülür. Bu anlayışla bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Mütəxəssislərin bir qisminin fikrincə, strategiyalı oxu şagirdə düşünə bilmə bacarıqları mənimsədir, digər qisminə görə isə təlimin əsas məqsədi strategiyalı oxunu öyrətməkdir. Yəni strategiyalı oxu qavramaya, anlamaya, təhlilə, tətbiqə aparan əsas yoldur. Beləliklə şagird strategiyalı oxu zamanı sürətli düşünə bilir, sual verir, köhnə biliklərlə yanaşı yeni biliklər əldə edir, fikir mübadiləsi aparır, oxuduğu mətnlərdən nəticə çıxarıb bütün bunlardan həyatda qarşısına çıxan problemlərin həllində istifadə edir.

Sürətli oxuya yiyələnmək, hər şeyin sürətli oxunması kimi başa düşülməməlidir. Ümumiyyətlə, sürətli oxunun fiziki tətbiq həddləri var. İnformasiyanın böyük hissəsinin qısa müddətdə əldə edilməsi sürətli oxuya yiyələnmənin əhəmiyyətlərindən hesab olunur. Bu səbəbdən ibtidai siniflərdə oxunun aşağıdakı iki növündən istifadə edilir: a) səsli oxu; b) səssiz oxu. Lakin bundan əlavə oxunun dərinləşdirilmiş oxu, seçmə oxu, nəzərdən keçirməklə oxu, proqnozlaşdırılmış oxu və s. kimi müxtəlif növləri də qeyd edilir.

Səsli oxunun məqsədi şagirdə mətdəki sözlərin düzgün tələffüz qaydasını, həmçinin bu sözlərin hansı mənada işləndiyini öyrətməkdən ibarətdir. Oxunun bu növü şagirdlərin nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı, onların oxu səviyyəsini də müəyyənləşdirir. Həmçinin dinləyicilərin zehni cəhətdən inkişafına zəmin yaratmaqla onlarda mövzuya maraq oyadır, oxumağa həvəsləndirir. Düzgün tələffüz və düzgün oxu vərdişlərinin aşılınması üçün səsli oxu məqsədəuyğun hesab edilir.

Səssiz oxunun əsas məqsədi şagirdlərə sürətli və səlis oxumağı aşılamaqdan və onların oxu üzrə müstəqil işlərini təşkil etməkdən ibarətdir. Oxunun bu növü sinifdə hər gün və ya həftədə bir dəfə tətbiq edilir. Bu zaman şagirdlər müəllimin rəhbərliyi ilə və ya sərbəst formada seçilən mətni müəyyən bir vaxt ərzində oxuyurlar. Şagirdin oxu zamanı dodaqlarının tərpənməməsi, oxunun yalnız gözlə idarə olunması və s. müəllimin nəzarəti altında saxlanmalıdır. Səssiz oxu göz hərəkətləri və beyində əks olunan oxu prosesinə əsaslanır. Səssiz oxu zamanı müəllim, həmçinin, şagirdlərin öz yoldaşlarına mane olmamağına və diqqətləri yayındırmamağına nəzarət etməlidir. Oxu prosesinin sonunda ya sinifdaxili, ya da bir neçə qrup şəklində oxunan mətnin müzakirəsi aparılır. Müzakirə zamanı müəllim tərəfindən tərtib olunan suallar qoyulur. Məsələn, “Bu mətdə sizə maraqlı gələn məqamlar hansılardır?”, “Niyə bu mətni seçdiniz?”, “Nə üçün bu əsəri yoldaşlarınıza məsləhət görürsünüz?”, “Əsərin hansı qəhrəmanı ilə dost olmaq istərdiniz?” və s.

formada suallar şagirdləri düşündürür və onların əsərlə bağlı fikirləri ortaya çıxır. Bu yolla şagirdlər həm də əsərdə onları maraqlandıran və ya başa düşmədikləri hissələri, əsərlə bağlı hiss və düşüncələrini ifadə edirlər.

Oxu təlimi Azərbaycan dili təliminin ən vacib funksiyalarından biridir. Oxu şagirdlərin nitqinin inkişafına təkan verir və onların lüğət ehtiyatını həm zənginləşdirir, həm də dəqiqləşdirir. Oxu təlimi şagirdlərin nitq bacarıqlarını inkişaf etdirərək, nitqi dinləmək, müxtəlif nitq səslərini doğru səsləndirmək, oxu prosesində səs, heca və sözlərin tələffüzündə səhvə yol verməmək kimi bacarıqlara yiyələnir. Həmçinin, bütün bunlar oxu texnikasının uğurla həyata keçməsinə təmin edir. Hərflərdən hecalar, hecalardan sözlər tərtib edərək oxu prosesinin təşkili, ilkin olaraq birhecalı və ikihecalı sözlərin oxunması üzrə şifahi və yazılı nitq bacarıqlarını inkişaf etdirir. Oxu prosesində şagird fikrini sadə şəkildə ifadə edir, verilmiş materialın məzmununu nəql edir, təhlil işi aparır, öz münasibətini bildirərək həyatla əlaqələndirir və s.

Ədəbiyyat

1. N.Cəfərova. *“İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası”*. Bakı 2016.
2. Y.Ş.Kərimov. *“İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası”*. Bakı 2013.
3. V.Qurbanov. *“Oxu təlimi və nitq inkişafı”*. Bakı 2022
4. A.Eminov. *“Bədi nitq”, “İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə jurnalı”*. 1974 №1.
5. <https://aem.az/index.php?newsid=379>
6. <http://www.tipii.edu.az/noduploads/document/oxu-talimi-muallimlar-ucun-vasait.pdf>